

IBDIS | We know books
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Cartea înțelepciunii lui Solomon / trad. din engleză de
George Chiriță. – București : Librex Publishing, 2023

ISBN 978-606-8998-35-0

I. Chiriță, George (trad.)

2

Editor: Ionuț Radu
Design copertă: Cristina Ciucă
DTP: Ioana Olga Bejan

LIBREX PUBLISHING
Str. Episcopul Radu, Nr. 30, București
redacție: 0723 193 019
comenzi@librex.ro
www.librex.ro

© LIBREX PUBLISHING, 2023

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări,
fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se
pedepsește conform *Legii dreptului de autor*

Cartea înțelepciunii lui Solomon

Traducere din limba engleză de George Chiriță

 LIBREX

București, 2023

CUPRINS

Prefață.....	5
Scrisă de editorul general pentru Vechiul Testament.....	5
Notă asupra traducerii.....	7
Cuprins	11
INTRODUCERE.....	15
1. Titlul.....	15
2. Datarea.....	17
3. Limbajul originalului.....	22
4. Locul scrierii.....	26
5. Autorul.....	29
6. Scopul cărții.....	33
7. Unitatea cărții.....	41
8. Literatura despre Înțelepciune.....	43
9. Înțelepciunea divină.....	48
10. Logosul.....	57
11. Doctrina lui Dumnezeu.....	62
12. Doctrina omului.....	66
13. Moartea și nemurirea.....	70
14. Escatologie.....	75
15. Analiza conținutului.....	77
16. Manuscrisele și textele.....	82
17. Înțelepciunea și Noul Testament.....	83
18. Literatura.....	95

ÎNȚELEPCIUNEA LUI SOLOMON.....	99
Capitolul 1.....	101
Capitolul 2.....	113
Capitolul 3.....	127
Capitolul 4.....	137
Capitolul 5.....	149
Capitolul 6.....	161
Capitolul 7.....	171
Capitolul 8.....	187
Capitolul 9.....	199
Capitolul 10.....	207
Capitolul 11.....	217
Capitolul 12.....	229
Capitolul 13.....	241
Capitolul 14.....	251
Capitolul 15.....	263
Capitolul 16.....	273
Capitolul 17.....	285
Capitolul 18.....	293
Capitolul 19.....	305

Înțelepciunea este suflul puterii lui Dumnezeu, ea este curata revărsare a slavei Celui Atotputernic, astfel că nimic nu poate s-o mânjească. Căci ea este strălucirea luminii celei veșnice și oglinda fără pată a lucrării lui Dumnezeu și chipul bunătății Sale. Fiindcă este una, toate le poate, și rămânând una cu sine însăși, ea toate le înnoiește, și răspândindu-se, prin veacuri, în sufletele sfinte, ea întocmește din ele prieteni ai lui Dumnezeu și proroci.

Cartea înțelepciunii lui Solomon VII:25-27.

LIBRIS | We know books

ÎNTELEPCIUNEA LUI SOLOMON.....	99
Capitolul 1.....	101
Capitolul 2.....	113
Capitolul 3.....	127
Capitolul 4.....	137
Capitolul 5.....	149
Capitolul 6.....	161
Capitolul 7.....	171
Capitolul 8.....	187
Capitolul 9.....	199
Capitolul 10.....	207
Capitolul 11.....	217
Capitolul 12.....	229
Capitolul 13.....	241
Capitolul 14.....	251
Capitolul 15.....	263
Capitolul 16.....	273
Capitolul 17.....	285
Capitolul 18.....	293
Capitolul 19.....	305

Înțelepciunea este suflul puterii lui Dumnezeu, ea este curata revărsare a slavei Celui Atotputernic, astfel că nimic nu poate s-o mânjească. Căci ea este strălucirea luminii celei veșnice și oglinda fără pată a lucrării lui Dumnezeu și chipul bunătății Sale. Fiindcă este una, toate le poate, și rămânând una cu sine însăși, ea toate le înnoiește, și răspândindu-se, prin veacuri, în sufletele sfinte, ea întocmește din ele prieteni ai lui Dumnezeu și proroci.

Cartea înțelepciunii lui Solomon VII:25-27.

INTRODUCERE

1. *Titlul*

Cartea este cunoscută sub numele de „Cartea înțelepciunii lui Solomon” în cele mai vechi trei ediții existente ale manuscriselor în limbile greacă și ebraică, și în fiecare caz ocupă aceeași poziție în raport cu celelalte cărți ale Înțelepciunii, adică urmează după Proverbe, Ecclesiastul (și Cântarea lui Solomon) și precedă Cartea înțelepciunii lui Isus, poziția lui Iov fiind variabilă¹.

În versiunea siriană, este cunoscută sub numele „Cartea mării înțelepciuni a lui Solomon, fiul lui David”, iar în cea arabă, sub numele „Cartea înțelepciunii lui Solomon, fiul regelui David, care a cârmuit peste copiii lui Israel”.

Ciprian (d. 258) citează frecvent *Înțelepciunea* și, de obicei, face trimitere la ea sub titlul de *Solomon* sau *Înțelepciunea lui Solomon*: Tertulian (*De praescriptione*

¹ Titlul variază după cum urmează: Σοφία Σαλωμώνος B. Σ. Σαλωμώρτος κ. Σ. Σολομώντος, A și Cod. Ven. Pentru numele date Înțelepciunii în listele patristice și sinodale ale Bisericii Orientale și Occidentale, vezi cartea doctorului Swete, *Introd. to O.T. in Greek*, pp. 203-214.

INTRODUCERE

1. Titlul

Cartea este cunoscută sub numele de „Cartea înțelepciunii lui Solomon” în cele mai vechi trei ediții existente ale manuscriselor în limbile greacă și ebraică, și în fiecare caz ocupă aceeași poziție în raport cu celelalte cărți ale Înțelepciunii, adică urmează după Proverbe, Ecclesiastul (și Cântarea lui Solomon) și precedă Cartea înțelepciunii lui Isus, poziția lui Iov fiind variabilă¹.

În versiunea siriană, este cunoscută sub numele „Cartea mării înțelepciuni a lui Solomon, fiul lui David”, iar în cea arabă, sub numele „Cartea înțelepciunii lui Solomon, fiul regelui David, care a cârmuit peste copiii lui Israel”.

Ciprian (d. 258) citează frecvent *Înțelepciunea* și, de obicei, face trimitere la ea sub titlul de *Solomon* sau *Înțelepciunea lui Solomon*: Tertulian (*De praescriptione*

¹ Titlul variază după cum urmează: Σοφία Σαλωμώνος B. Σ. Σαλωμώρτος κ. Σ. Σολομώντος, A și Cod. Ven. Pentru numele date Înțelepciunii în listele patristice și sinodale ale Bisericii Orientale și Occidentale, vezi cartea doctorului Swete, *Introd. to O.T. in Greek*, pp. 203-214.

haereticorum, VII) o citează sub acest din urmă titlu. Ieronim (*praef. in libr. Salom.*) o descrie fără ezitare ca fiind pseudoepigrafică și, fără îndoială, sub influența sa, titlul dat în *Vulgata* a fost pur și simplu *Liber Sapientiae*, în timp ce Sf. Augustin (*De Civitate Dei*, XVII, 20), deși era conștient de tradiția paternității solomonice, a recunoscut că cei mai buni scriitori i-au negat adevărul, deși un obicei ecleziastic timpuriu din Occident îi conferise autoritate (vezi și Augustin, *De doctrina christiana*, II, 13).

Referirea din „Canonul Muratorian” occidental (aproximativ 220 d. Hr.?) la „Înțelepciunea, scrisă de prietenii lui Solomon în onoarea sa” este foarte obscură; dar vezi Introducere, p. 31, nota 19.

Dintre părinții greci, Clement din Alexandria (*Stromatele*, IV, 16) și Origene (*Ep. ad Rom.*, VII, 14) o numesc amândoi *Înțelepciunea divină*, deși primul o cunoaște și ca *Înțelepciunea lui Solomon* (*Stromatele*, VI.), iar cel de-al doilea se referă la ea ca la „Înțelepciunea numită cea a lui Solomon” (*Contra Celsum*, v. 29). *Înțelepciunea* menționată de Melito (Eus., *H. E.*, IV, 26) este aproape sigur Cartea Proverbelor, canonul la care se referă el fiind cel palestinian (cp. cel al lui Origene, Eus., *H. E.*, VI, 25). Epifanie (*De mens, et pond*, §4) și Ioan Damaschinul (*De fide orthodoxa*, IV, 17) o numesc η πανάρετος, „Înțelepciunea care cuprinde toate virtuțile”. Acest titlu a fost dat probabil

¹ Πανάρετος este titlul alternativ dat Înțelepciunii în lista cărților prefixate în Cod. A. Epifanie o numește „Înțelepciunea lui Solomon numită η

în legătură cu seria de trăsături atribuite *Înțelepciunii* în cap. VII 22 și următoarele, în conformitate cu *Proverbe*, și de Clement al Romei (*Ep. ad Cor.*, §57), precum și de Hegesip și Irineu (Eus., *H. E.*, IV, 22), și *Eclesiastul* lui Ieronim (*praef. in libr. Salom.*).

2. Datarea

După cum se va vedea mai jos, datarea solomonică pentru *Cartea înțelepciunii* este imposibilă. Unii autori au plasat-o chiar pe la sfârșitul secolului al III-lea î.Hr., iar alții, spre mijlocul secolului I d.Hr.

Înțelepciunea nu avea cum să fie scrisă înainte de începutul secolului al II-lea î.Hr. Acest lucru este dovedit de relația sa cu versiunea greacă a prorocilor și de hagiografia. Este folosită, fără îndoială, versiunea greacă a lui Isaia (II, 12, cp. Is. III, 10; XV, 10, cp. Is. XLIV, 20, autorul citând din greacă acolo unde aceasta diferă de cea ebraică) și a lui Iov (XII, 12, cp. Iov IX, 12, 19): în consecință, *Înțelepciunea* a fost scrisă după ce aceste cărți au fost traduse. Dar, în măsura în care versiunea LXX a Pentateuhului nu a fost făcută până la domnia lui Ptolemeu Filadelful (284-246 î.Hr.), este puțin probabil pentru canonul cărților profetice și istorice, care a fost fixat abia prin 300-250 î.Hr. (vezi Hastings, *D. B.*, III, 612), și cu atât mai puțin canonul hagiografilor, să necesite

πανάρετος”; Ioan Damaschinul „η πανάρετος, adică înțelepciunea lui Solomon”.

o traducere în greacă, fie în întregime, fie parțial, până la o vreme considerabil mai târzie. Prin urmare, cea mai timpurie dată aproximativă pentru o carte care s-a folosit de aceste traduceri este începutul secolului al II-lea î.Hr.

Pe de altă parte, *Înțelepciunea* ar fi putut fi scrisă înainte de 132 î.Hr. Până la acea dată, o versiune greacă a prorocilor și, posibil, a hagiografiilor era cunoscută de traducătorul *Înțelepciunii Fiului lui Sirah* (Swete, *An Introduction to the Old Testament in Greek*, pp. 23, 24) și se pare că nu era chiar nouă.

Dacă s-ar putea stabili un fir sigur de la versiunea greacă a *Eclesiastului*, *Înțelepciunea* ar putea fi datată cu certitudine după 132 î.Hr. Dar, deși există o oarecare asemănare de ton între pasajele din *Înțelepciunea* din *Eclesiast*, cum ar fi IV, 11-15; VI, 18-28; XV, 1-8, și *Înțelepciune*, VI, VIII (cp. și *Înțelepciunea*, IV, 3 și *Eclesiastul*, XXIII, 25; *Înțelepciunea*, VI, 18 și *Eclesiastul*, I, 26; *Înțelepciunea*, XV, 7, 8 și *Eclesiastul*, XXXIII, 10-13), relația este prea generală pentru a justifica orice concluzie pe care s-ar putea baza, cu siguranță, un argument.

Totuși, două considerente sprijină puternic o dată din ultimul sfert al secolului al II-lea î. Hr.

(A) *Referințele la relațiile dintre Egipt și poporul ales.*

Sub primii Ptolemei, evreii au beneficiat de o mare considerație. Oricare ar fi fost sentimentele supușilor băștinași, acești regi i-au tratat pe evrei cu o ocrotire

marcantă, și asta abia în timpul domniei lui Ptolemeu al VII-lea (Euergetes al II-lea, supranumit Physcon, 145-117 î. Hr.), nu s-a luat nicio măsură oficială împotriva lor. Iosephus (*Contra Apionem*, II, 5) consemnează răzbunarea lui Physcon asupra evreilor din Alexandria pentru loialitatea lor față de Cleopatra, în cuvinte care păstrează o versiune mai veche a tradiției adaptată celei de-a treia cărți a *Macabeilor* (vezi W. Fairweather, în Hastings, *D. B.*, vol. III, p. 193 b).

Înțelepciunea XI și XVI-XIX arată o puternică antipatie națională față de egipteni, în timp ce III, 1; V, 1; VI, 5-9 au fost scrise în mod evident cu scopul de a consola suferinzii. Dar astfel de pasaje nu ar fi putut fi scrise dacă nu ar fi existat o altă ciocnire între egipteni și evrei decât cea din timpul Exodului: în plus, ar fi fost atât nechibzuit, cât și gratuit, ținând seama de cârmuirea binevoitoare a Ptolemeilor anteriori. Ele indică circumstanțe aproape contemporane, a căror amintire era încă vie în mintea evreilor.

Pe de altă parte, tratarea literară a subiectului este prea liniștită și academică pentru a aparține unei perioade de persecuție reală: scrisul este dictat de prejudecăți calme și argumentate mai degrabă, decât de indignarea vehementă provocată de suferința personală. Aceste condiții indică o perioadă (aproximativ 120-100 î. Hr.) în care persecuția de sub Physcon era de domeniul trecutului, în timp ce amintirea ei nu se stinsese încă din mințile generației mai vechi de evrei.

(B) Este evident că autorul nu cunoaște doctrina filoniană despre Logos.

În ciuda similitudinii remarcabile (în unele cazuri, aproape identice) dintre limbajul lui Filon din Alexandria și cel al *Înțelepciunii*, există o diferență esențială, care indică o dată considerabil mai timpurie pentru cel din urmă.

Idea Logosului este trăsătura principală a sistemului lui Filon, iar în *Înțelepciunea* nu există nicio urmă a Logosului filonian și nici măcar *Înțelepciunea* Divină nu este identificată vreodată cu Logosul. În vremea lui Filon, doctrina Logosului trebuie să fi aparținut gândirii alexandrine contemporane cu acesta: dacă Filon ar fi fost inițiatorul ei, el ar fi afirmat-o într-o manieră mai polemică.

În consecință, trebuie să se acorde timp pentru dezvoltarea unei doctrine pe care Filon a găsit-o la îndemână, iar acest interval de timp trebuie să fi separat elaborarea *Înțelepciunii* de scrierile lui Filon. Concluzia (vezi Grimm, *Intr.*, p. 34) este că *Înțelepciunea* a fost elaborată cu o perioadă considerabilă, poate un secol, înainte ca Filon, care s-a născut în jurul anului 20 î.Hr., să înceapă să scrie.

Dacă acest argument este valabil, nu mai este necesar să discutăm dacă persecuțiile evreilor la care face aluzie *Înțelepciunea* ar fi putut fi cele din timpul lui Nero, Caligula sau Cleopatra. Grätz și Noack au văzut în cap. XIV, 16-20 o referire la porunca lui Caligula ca statuia sa să fie așezată în

Templul din Ierusalim și la ridicarea efigiei sale în sinagogile din Alexandria. Grimm subliniază însă că referința din cap. XIV ar fi foarte blândă în fața unei asemenea jigniri aduse conștiinței iudaice, în timp ce fuseseră aduse închinări divine cu mult timp înainte seleucizilor și lui Ptolemeu Lagi, și soției sale.

Din același motiv, acei scriitori care, precum Plumptre (*Expositor*, vol. I, „The Writings of Apollos”), plasează compunerea sa după Hristos pe baza asemănării cu și inspirării din scrierile lui Filon și nu reușesc să își sprijine ideile cu dovezi. Fără îndoială, o comparație superficială între *Înțelepciunea* și Filon scoate la iveală asemănări remarcabile de limbaj și exprimare. Numeroasele cazuri de asemănare în interpretarea sau amplificarea pasajelor din V.T. între Filon și ultima jumătate a *Înțelepciunii* ar putea fi invocate ca indicând dependența celei din urmă (a se remarca în special interpretarea hainelor marelui preot în *Înțelepciune* XVIII, 24).

Dar scriitorul este evreu în spiritul său și, deși găsim în *Înțelepciune* transformări filonice de exprimare și chiar termeni filozofici, el nu este un alexandrin avansat ca Filon, ci un evreu ortodox.

Explicația acestei similitudini de interpretare și amplificare trebuie căutată nu în dependența unui scriitor față de altul, ci în dependența lor comună față de o a treia sursă, și anume *Midrashimul* palestinian sau Comentariile.

Multe dintre acestea trebuie să fi fost cunoscute de evreii care locuiau în Alexandria, iar exegeza lor a influențat în mare măsură scriitorii alexandrini.

În cele din urmă, deși cunoștințele noastre despre formarea canonului V.T. grecesc sunt extrem de reduse, este greu de înțeles cum o lucrare compusă în jurul anului 45 d.Hr. ar fi trebuit să își găsească un loc în V.T. grecesc, având chiar întâietate față de Eclesiastul. Origene citează din ea ca fiind „Cuvântul divin” (*Contra Celsum*, III, 72) sau ca „profetul” (în *Omiliile și adnotări la Levitic*, V, 2), în timp ce Eusebiu (*Praeparatio evangelica*, I, 11) descrie un citat din ea în termeni aproape identici.

Concluzia este că nicio datare nu satisface atât de bine „cerințele generale ale cărții” precum perioada estimativă dintre anii 125 și 100 î.Hr.

3. Limbajul originalului

S-a văzut în secțiunea precedentă că cel puțin¹ în două cazuri, autorul a folosit versiunea greacă a lui Isaia. Presupunerea puternică conform căreia limba originară a *Înțelepciunii* a fost greacă este confirmată de o examinare mai atentă a frazeologiei cărții.

Deși scriitorul nu este un filozof, el se bazează foarte mult pe vocabularul filozofiei grecești² și folosește termeni

¹ II, 12; XV, 10.

² VIII, 7, cele patru virtuți cardinale; IX, 15 b, o influență platonice; XI,

pentru care nu există șanse să găsească echivalenți în ebraică. O încercare ingenioasă a fost făcută de D. S. Margoliouth (*Journal of the Royal Asiatic Society*, 1890) de a dovedi un original ebraic, dar a fost respinsă de Freudenthal (*Jewish Quarterly Review*, 1891). O privire destul de superficială va arăta diferența dintre *Înțelepciune* și Eclesiastul: retraducerea primeia într-o limbă semitică ar fi un *tur de forță*. Pasaje precum *Înțelepciunea* VII, 22-VIII, 1 și XIII, 1-9 sunt în întregime grecești, în timp ce referințele din VII, 17, 18 și XI, 17 sunt la fel de decisive. Deși scriitorul era în inima sa evreu și expresiile ebraice abundă¹, interesele sale filozofice au făcut din ebraică sau aramaică un mediu imposibil.

Mai mult, limba greacă a *Înțelepciunii* este spontană și cu totul liberă de constrângerile inevitabile într-o traducere. Numeroasele reminiscențe ale limbajului din V.T., așa cum a fost redat de LXX², nu au fost inserate cu grijă în text de

17, ὄλη ἀμορφος; XIV, 3, XVII, 2 πρόνοια, XVI, 21 υπόστασις; XVI, 24 ἐπίτασις, ἀνεοισ; XIX, 18 στοιχεία, și megalism, cp. XVI, 21.

1 De exemplu, I, unicitatea sufletului, II, 9 parte, lot. II, 15 căi (în sens moral), II, 16 conform, IV, 13 timp de îndeplinire, IV, 15 sfinții lui Dumnezeu, VII, 29; VIII, 11, găsit (cu sensul de recunoscut). IX, 3, dreptatea sufletului, IX, 9, ce este plăcut în ochii lui Dumnezeu, XI, 1 în mână, VIII, 21 cu toată inima, IX, 6 fiii omului (de la Grimm).

2 I, 1; I Cr. XXIX, 17; I, 2; Is. LXV, 1. I, 13 b, 14 a; Is. LIV, 16. I, 16; Is. XXVIII, 15. II, 7; Is. XXV, 6, 7. III, 8b; Ps. X. 16. III, 9c; Ps. LXXXIV, 11. III, 11; Prov. I, 7. IV, 10; Facerea V, 24. IV, 18 b; Ps. II, 4. V, 2; Is. XIII, 8. V, 14 a; Iov VIII, 13; Is. XXIX, 5. V, 14d; Is. XXXVIII, 12. V, 22 c; Cântecul VIII, 7. VI, 1; Ps. II, 10. VI, 7; Deut. I. 17. VIII, 12; Iov XXIX, 9, 21. IX, 1; Dan. II, 23. IX, 5; Ps. CXVI, 16. XI, 4 b; Deut. VIII, 15. XI, 23; Iov XIII, 2. XII, 12; Iov IX, 12, 19. XIII, 18; Is. VIII, 19. XVI, 13; I Sam. II, 6. XIX, 17; Facerea XIX, 11.

către un traducător, ci cad involuntar din pana unui scriitor a cărui memorie este înmagazinată cu expresii extrase din Cartea meditației sale zilnice.

Dar scriitorul era mai mult decât un cititor de filozofie: stilul său flexibil, „cu iz de elocvență grecească” (Jerome, *praef. in libr. Salom.*) trădează un student al literaturii clasice grecești¹. Dacă propozițiile subordonate ale sale sunt mai des legate lejer între ele prin conjuncțiile *și*, *dar*, *prin urmare*, el este totuși capabil să construiască fraze în adevăratul stil al perioadei (XII, 27; XIII, 11-15).

Însă dacă unele dintre enunțurile sale amintesc de paralelismul studiat al poeziei ebraice (cp. cap. I, *passim*), el folosește, pe de altă parte, figurile retorice grecești din *Chiasmus* (cp. cap. I, 1, 4, 8; III, 15) și *Sorites* (cap. VI, 17-20).

Nu sunt puține indicii că gustul său a fost format prin ascultarea sau citirea poezilor greci. Predilecția sa pentru enumerarea epitetelor (cap. VII, 22, 23) și pentru cuvintele compuse² (în a căror elaborare manifestă mare artă³) este aproape eschileană. Maniera sa are uneori prospețimea⁴ sau

1 Este adevărat că scrierile sale cuprind două solecisme vădite, IV, 12 μεταλλεύειν, cap. XVI, 25, XI, 26 φιλόψυχος.

2 I, 4 κακότεχνος (homeric), VII, 23 παντεπίσκοπος, X, 3 ἀδελφοκτόνος, XII, 5 σπλαγχνοφάγος, XIII, 5 γενεσιουργός. Cp. Swete, *Intr. to O.T.*, pp. 269, 311, 312.

3 VII, 1 πρωτόπλαστος, XI, 7 νηιοκτόνος, XIII, 3 γενεσιάρχης, XIV, 23 τεκνοφονος, XV, 8 κακόμοχθος.

4 XVII, 17-19.

lejeritatea¹ poeziei lirice grecești și, ocazional, cuvintele sale intră într-un ritm iambic sau hexametru².

În cele din urmă, ar fi greu de explicat diferitele exemple de aliterație³, asonanță⁴ și paronomază⁵ într-o lucrare care a fost doar o traducere. Apariția câtorva exemple ar putea fi pusă pe seama unui accident, dar apariția mai multor cazuri sugerează intenția deliberată a autorului.

Nu trebuie să ezităm să concluzionăm că *Înțelepciunea* a ajuns la noi în limba în care a fost compusă⁶: Ieronim (*praef. in libr. Salom.*) scrie, de fapt, că, deși a găsit *Eclesiastul* în ebraică, „*Înțelepciunea* nu se găsește nicăieri printre evrei”.

1 II, 6-8.

2 (a) x. 9 ἐκ πόνων ἐρρύσατο. XIV, 26 ψυχῶν μισμός, γενεσεως εναλλαγή, XV, 4 εἶδος σπιλωτθεν χρώμασιν. 5 ποθει τε νέκρας εἰκόνας... ὦν οψις ἀφροσιν εἰς ὄνειδος ἐρχεται. 6 κακῶν ερασταί.

(b) X, 3 ἀναπάλετο θυμοῖς. XVIII, 4 αἰῶνι δίδοσθαι.

În această legătură, tendința ritmică atât de frecvent observabilă pe parcursul cărții are o importanță deosebită. Vezi articolul lui H. St. J. Thackeray in *Journal of Theology Studies*, vol. VI, pp. 232-237.

3 II, 10 πρεσβύτου... πολίας πολυχρονίους, II, 14 βαρύς... και βλεπόμενος. III, 8 κρινουσιν... κρατήσουσιν. III, 16 τέκνα... ἀτέλεστα. IV, 5 περικλασθήσονται κλωνες. V, 12 βέλους βληθέντος. V, 18 κόρυθα κρίσιν ἀνυπόκριτον. Cp. II, 23; VI, 10; XII, 15.

4 I, 10 ους... θρους. IV, 2 ποθοουσιν ἀπελθοσαν, V, 14 ἀσεβους... χνους. VII, 13 ἀδόλως... ἀφθόνως. XIII, 11 εὐμαθως... εὐπρεπώς

5 V, 3 στενοχώριαν... στενάξονται. V, 10 ἀτραπόν τροπιος, V, 22 ποταμοί... ἀποτόμως. XVII, 12, 13 προδοσία, προσδοκία.

6 Observațiile Cp. Dr. Wescott asupra stilului și limbajului în Smith, B.D, III, 1780, „Nicio lucrare existentă nu reprezintă probabil mai complet stilul compoziției care avea să fie produsă de școala de retorică sofistă (alexandrină)”.

4. Locul scrierii

Din dovezile furnizate de carte se poate deduce în mod rezonabil că *Înțelepciunea* a fost scrisă de cineva care a locuit în Egipt.

Am văzut legătura strânsă dintre limbajul din *Înțelepciunea* și versiunea alexandrină (LXX) a V.T. și o legătură similară poate fi trasată între *Înțelepciunea* și cărțile a treia și a patra ale Macabeilor, ambele cărți prezentând semne de origine alexandrină.

Deși este evident că era evreu (XII, 22), scriitorul nu putea fi palestinian. Era elenist, iar printre evreii din Palestina, elenismul echivala cu lipsa de patriotism. Iosephus (*Ant.*, XX, 11, 2) scrie cu referire la învățarea limbii grecești: „Națiunea noastră nu-i încurajează pe cei care învață limbile mai multor națiuni”. Această prejudecată era foarte firească, având în vedere eforturile de elenizare ale marelui preot Iason sub Antioh Epifanes (2 Macabei, IV, 7-15), al căror efect a fost acela de a-i determina pe oameni „să nu mai țină cont de onorurile părinților lor, ci să considere gloriile grecilor cele mai bune dintre toate¹”.

Pe de altă parte, autorul *Înțelepciunii* scrie despre vechii locuitori ai Egiptului cu o căldură care are ceva personal în ea și nici măcar nu încearcă să-și ascundă antipatia pentru

1 Heriot (Philon le Juif, p. 23) scrie că, în jurul anului 64 î.Hr., a fost pronunțat un blestem împotriva tuturor părinților care dădeau copiilor o educație grecească, cp. Baba Kamma, 82b, 83a; Menahoth 64 b; Sota, 49 b.

egiptenii din vremea sa sub o mască istorică (cap. XI, XVI-XIX); și, din nou, scrie despre zeii egiptenilor (XII, 23-27; XV, 18, 19) dintr-o experiență directă. El i-a privit și a simțit dezgustul stârnit de aspectul lor hidos.

În același timp, el nu face niciun efort pentru a-și ascunde simpatia pentru gândirea elenă. El este euhemerist în relatarea sa despre originea cultului idolatriei (cap. XIV): este platonician în ceea ce privește frumusețea lumii și argumentul său că frumusețea ei indică o primă cauză supremă. El s-a inspirat din Platon pentru doctrina sa despre materia preexistentă (XI, 17), despre pre existența sufletului (VIII, 19) și despre corp ca obstacol în calea cunoașterii spirituale (IX, 15).

Învățătura stoicilor i-a sugerat pătrunderea *Înțelepciunii* (VII, 24) și perspicacitatea înțelegerii (*voepón*, VII, 22). Doctrina Providenței (XIV, 3) și concepția celor patru virtuți cardinale (VIII, 7) au fost împrumutate parțial de la Platon și parțial de la stoici.

Această combinație de cunoaștere a Egiptului și de simpatie pentru studiile grecești indică în mod clar Alexandria, iar deducția este întărită de o comparație a *Înțelepciunii* cu scrierile lui Filon din Alexandria. Căci afinitatea dintre ele este atât de strânsă, încât autorul a fost numit un filonist pre-filonic. Aidoma lui Filon (dar într-un mod mai intransigent), el este un evreu loial religiei naționale; și niciun centru nu oferea aceleași oportunități

ca Alexandria pentru un evreu, care dorea să unească un eclecticism liberal cu credința sa tradițională.

El manifestă tendința alexandrină, de origine greacă și ilustrată mai târziu la Filon, de a alegoriza Scriptura (X, 7 stâlpul de sare; X, 17 norul; XVI, 5-7 șarpele de bronz; 28 mana; XVII, 21 întunericul egiptean).

El are credința alexandrină în transcendența lui Dumnezeu, pe care se străduiește (ca și Filon mai târziu cu teoria Logosului) să o echilibreze cu doctrina unui intermediar delegat, *Înțelepciunea* numeroaselor nume și funcții; și pentru a reconcilia sentimentul religios cu transcendența divină, el aplică ideea filozofică greacă a unui suflet al lumii și astfel încearcă (fără a-l detrona pe Dumnezeu și fără a diviniza *Înțelepciunea*) să elaboreze o doctrină a imanenței.

El nu ezită să pună doctrinele lui Israel alături de filozofia Greciei, conducând astfel acolo unde Filon a urmat mai târziu. Ar fi posibil să producem un foarte lung lanț de citate pentru a arăta similitudinea care există între limbajul și gândirea din *Înțelepciune* și ale lui Filon, dar nu este locul potrivit aici.

Ceea ce s-a spus face foarte rezonabilă concluzia că scriitorul a fost un evreu din Alexandria¹.

1. Grimm (Intr., p. 20) numește indeosebi iudeo-alexandrină doctrina Iubirii ca principiu ce stă la baza activității lui Dumnezeu drept Creator și Sustinător al lumii (XI, 24) și desemnarea lui Dumnezeu ca „El, cel care este” (XIII, 1).

Din concluziile la care s-a ajuns în secțiunile precedente se va vedea că, deși este puțin probabil să cunoaștem vreodată numele autorului *Înțelepciunii*, anumite aspecte par a fi destul de bine stabilite. Scriitorul a trăit în jurul anului 100 î.Hr. și a fost un evreu din Alexandria, care poseda o cunoaștere considerabilă a poeziei și filozofiei Greciei.

Este posibil ca el să fi fost un învățător religios de profesie: cuvintele sale din VI, 23 par a fi o apărare în avans împotriva acuzației de cupiditate adusă de Filon profesiei sale și, probabil, nu mai puțin nemeritate în această perioadă de către „sofiștii” din Alexandria decât de către cei din Atena din vremea lui Socrate. Deși înclinat spre eclecticism, așa cum era firesc într-o capitală în care se întâlneau toate religiile, el a fost un adept neclintit al credinței naționale. El vorbește despre legea lui Moise ca despre „lumina incoruptibilă a legii” (XVIII, 4); este neînduplecat în condamnarea conaționalilor săi renegați (cap. I-V); cu incapacitatea de apreciere favorizată de legislația mozaică, el rămâne impasibil în fața triumfurilor artei, considerând toate reprezentările vizibile ale obiectelor naturale ca fiind indicii de impietate, dacă nu de nebunie (XIV, 18-21; XV, 4-6).

Ar trebui observat că doctrina scriitorului privind viața de după moarte este destul de diferită de doctrina palestiniană a învierii corpului (vezi Hastings, D. B., V, 305, 306), iar schema sa escatologică nu conține aluzii la un Mesia personal.

Pentru el, idolatria era începutul și cauza oricărui rău moral și social (XIV, 27): deși putea privi cu toleranță formele mai nobile de venerare a naturii, șederea sa printre adepții unor culte mai puțin elevate nu a făcut nimic pentru a-i atenua aversiunea față de cei care „îvesteau pietrele și animalele cu numele incomunicabil” (XIV, 21).

Din nou, el este un particularist orb în ceea ce privește propria națiune. Israelii sunt poporul sfânt, sămânța nevinovată (X, 15), cei dreپți (XI, 14): dușmanii lor sunt cei necredincioși, cei fără de lege (XVI, 16, XVII, 2). Nu numai că dorința sa de a accentua contrastul îl conduce la nedreptate, dar el colorează ocazional „istoria” în expunerea cazului israeliților. Ei cer apă lui Dumnezeu (XI, 4), când Exodul XVII relatează că au cârtit împotriva lui Dumnezeu. Relatarea scripturală a incidentelor care au dus la șarpele de bronz este ignorată, iar Israel este văzut ca obiect al eliberării divine aproape excluzând gândul de pedeapsă (XVI, 5-14). Dezgustul poporului față de mana familiară este uitat, pentru ca autorul să îi atribuie proprietatea miraculoasă de a satisface orice gust (XVI, 21). Din nou, nu se spune niciun cuvânt despre motivul pentru care s-a abătut ciuma asupra Israelului (XVIII, 20-25).

Dar, deși putem spune asta despre circumstanțele și predilecțiile autorului, este mai ușor să spunem cine nu a fost decât cine a fost. S-au făcut multe presupuneri, dar el trebuie să rămână fără nume.

Nu a fost *Solomon* (vezi §§2-4). Autorul textului solomonic este un artificiu pur literar. Din același motiv, nu avea cum să fie *Zorobabel* (Faber); sau *fiul lui Sirah* (sugestie făcută de Sf. Augustin, dar retrasă mai târziu); sau Filon cel Bătrân, care, potrivit lui Iosephus, a fost păgân.

Nu a fost nici *Aristobul* (Lutterbeck); deținând o poziție privilegiată în Egipt ca prieten al lui Ptolemeu Filometru, el nu ar fi putut scrie pasajele în care regilor li se reproșează abuzul de autoritate, în timp ce sub acest rege evreii se bucurau de avantaje considerabile.

Celebrul *Filon*¹ a fost considerat de Luther, printre alții, ca fiind autorul, iar despre această ipoteză se pot spune mai multe decât despre oricare dintre cele precedente.

Dar s-a văzut în §2 că în *Înțelepciunea* nu există urme specifice ale doctrinei Logosului filonic. Deși acest lucru în sine ar părea aproape concludent, Grimm (*Intr.*, pp. 24, 25) adaugă că autorul pare, spre deosebire de Filon, să nu fi fost decât un student ocazional al filozofiei grecești, știind despre ea puțin mai mult decât ceea ce s-a filtrat în mentalul popular. Din nou, nu există nicio urmă în *Înțelepciune* a psihologiei tripartite platonice și a doctrinei ideilor, care au jucat un rol atât de important în sistemul lui Filon.

¹ Presupunerea ingenioasă a doctorului Tregelles (Canon Muratorianus, p. 53) poate fi menționată aici. Cuvintele cu ajutorul cărora este descrisă cartea pot fi menționate aici. Cuvintele cu ajutorul căreia este descrisă cartea sunt „et Sapia ab amicis in honorem ipsius scripta” și a sugerat că „ab amicus” vine de la ὑπό Φίλωνος în originalul grecesc, care a fost confundat cu ὑπό Φίλων.

Dualismul fundamental al lui Filon, dacă nu este de nevăzut în *Înțelepciune*, este în orice caz doar ușor atins. Din nou, în *Înțelepciune*, diavolul este reprezentat ca un agent activ (II, 24), în timp ce avansul speculației l-a alungat din scrierile lui Filon.

În plus, nu trebuie neglijată nici diferența de stil. Propozițiile lui Filon sunt periodice, iar gândirea sa este abstractă și lipsită de emoție: primele nouă capitole ale *Înțelepciunii*, pe de altă parte, amintesc de stilul sentențios și scurt al cărților gnomice din V.T., în timp ce în a doua jumătate, maniera autorului este incandescentă și pitorească. Filon gândește prea mult, autorul *Înțelepciunii* nu are un sistem și îi lipsește precizia gândirii: primul este un filozof, cel de-al doilea un retorician.

De aceea, Grimm are probabil dreptate când concluzionează că *Înțelepciunea* prezintă un stadiu mai timpuriu de dezvoltare a tipului de gândire ale cărei fructe coapte apar la Filon. Această concluzie militează împotriva teoriei lui Noack, susținută călduros de Dean Plumptre (*Expositor*, vol. II, „The Writings of Apollos”), conform căreia *Înțelepciunea* a fost scrisă de *Apollos* din Alexandria înainte de a deveni creștin, fiind precursorul Epistolei către Evreii scrisă de el după convertirea sa: există puține șanse ca *Apollos* să fi revenit la un stadiu de gândire prefilonic.

La sugestia suplimentară că *Înțelepciunea* este scrisă „de o mână creștină”, se răspunde că nu există în carte nicio